

Психологічні науки

УДК 159.922

Чижишин Оксана Ігорівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Західноукраїнського національного університету

Chyzyshyn Oksana

Candidate of Economic Sciences,

Assistant Professor of the Department of Fundamental and Special Subjects

Educational and Scientific Chortkiv Institute of

Entrepreneurship and Business of

Western Ukrainian National University

ORCID: 0000-0002-2713-7328

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ
ДІТИ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ**

**PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR FAMILIES RAISING CHILDREN
WITH DISABILITIES AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH**

***Анотація.** Актуальність проведеного дослідження полягає в тому, що психологічний супровід батьків, які виховують дітей з інвалідністю забезпечує стабільність психоемоційного стану дитини з інвалідністю, покращує взаємовідносини в родині, формує позитивне ставлення до життя.*

Запропоновані методика дають змогу психологам разом із батьками справлятися і з рядом психологічних проблем, які виникають при спілкуванні з дітьми та родичами, налагоджувати взаємини з іншими

людьми та керувати стресовими ситуаціями.

Технологічною стороною психологічного супроводу батьків, які виховують дітей з інвалідністю є проведення тренінгів, діалогів, занять з трудової терапії та арттерапії.

До основних форм проведення психологічного супроводу батьків можна віднести такі як дослідження ситуації, що склалась, пізнання власних відчуттів, навчання батьків правильному реагуванню на потреби дітей з інвалідністю. Практичними формами є налагодження дозвілля; створення навчальних матеріалів для виконання завдань; трудова терапія та арттерапія.

В дослідженні визначено фактори ризику, які можуть негативно впливати на здійснення психологічного супроводу, а саме: погане самопочуття, відсутність бажання спілкуватись, агресивність та зневіра батьків.

У ході дослідження визначено і проаналізовано проблеми, які виникають під час проведення психологічного супроводу батьків, які виховують дітей з інвалідністю та запропоновано шляхи їх вирішення.

Запропоновані методи та психологічні підходи, впровадження яких навчить батьків вирішувати проблеми взаємин у родині.

Результатами запропонованих методів психологічного супроводу батьків є стабільність психоемоційного стану всієї родини, покращення результатів навчання у дітей, збільшення працездатності батьків.

В ході дослідження запропоновано власні акценти на дієвих методиках, які практично сприятимуть розвитку взаємодії у родині, де виховуються інваліди.

Ключові слова: психолог, психоемоційний стан, діти з інвалідністю, психологічний супровід, батьки дітей з інвалідністю.

Summary. *Our study of families raising children with disabilities has shown the relevance of psychological support for parents, who are the main factors in the psycho-emotional state of a child with disabilities, their motivation for development, attitude to others, and coping with problems.*

In addition, psychological support for parents of children with disabilities, through the use of certain methods, helps parents deal with several other problems, fight for the right to exist and a decent life for their child with the assistance of public and state centers, and adapt to society.

The technological aspect of psychological support for families raising children with disabilities includes forms, methods, and tools.

The main forms of psychological support for parents include cognitive activity; activation of psycho-emotional activity; organized leisure activities; creation of visual materials to help with task performance; occupational therapy as a factor in the development of fine motor skills, logic, and a number of cognitive skills to holistically coordinate psycho-emotional processes.

The study focused on those risk factors that negatively affect and provoke stressful situations, depression, or aggression in the parties involved in psychological support.

The study revealed those aspects of the problems that are not usually disclosed in families with people who have special psycho-emotional needs as a result of intellectual disabilities. Thus, many relatives are ashamed to accept help, to accept disability, and to recognize the need for disabled people's development.

The article analyzes and explores methodological approaches to determining the needs and identifying the capabilities of those who will provide psychological support, and suggests methodological techniques for developing relationships in families.

The influence of the proposed methods, pieces of training, tests, and situational tasks by a psychologist on the effectiveness of psychological support for development has been analyzed.

In the research, the author emphasizes the most effective methods that will practically contribute to the development of interaction in families with disabled children.

***Key words:** psychologist, psycho-emotional state, children with disabilities, psychological support, parents of children with disabilities.*

Постановка проблеми. В ході проведеного дослідження стало актуальним привернути увагу до здійснення психологічного супроводу сімей, які виховують дітей з інвалідністю, розробити методики по стабілізації психоемоційного стану батьків дітей з інвалідністю, надавати психологічну допомогу всім, хто оточує дитину з інвалідністю за межами дому: педагогам, соціальним працівникам, волонтерам. Запропоновані методики рекомендовано до впровадження співпрацівниками організацій соціального захисту з метою розвитку навчально-виховного процесу та соціалізації дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні питань психологічного супроводу батьків дітей з інвалідністю брали участь вітчизняні науковці: Андрейко Б.В. [1], Васильківська С.І. [8], Ілляшенко Т.Д. [8], Жук Т.В. [8], Миколайчук М.І. [4], Романовська Д.Д. [9], Романчук О. [2], Собкова С.І. [9]. У своїх працях науковці доводили необхідність вивчення психологічних станів у батьків та важливість психологічного супроводу для таких сімей.

Формування цілей дослідження. В межах дослідження передбачається розкрити та удосконалити основні методики проведення психологічного супроводу сімей, які виховують дітей з інвалідністю при виникненні несприятливих психоемоційних ситуацій, а саме:

- сформувати етапи проведення психологічного супроводу;
- застосувати методики, які розкривають передумови виникнення складних психологічних станів у родинах, де виховується дитина з інвалідністю ;
- запропонувати напрямки вирішення психологічних проблем у взаєминах батьків з дітьми з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. За останні десятиліття ряд вчених спостерігають у своїх дослідженнях тенденцію розвитку психоемоційних, фізичних та соціальних проблем, які переживає родина, яка виховує дитину з інвалідністю.

В статті 19 Конвенції про права дитини Генеральної Асамблеї ООН говориться про те, що "...заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї" [1].

Це стосується всіх дітей, а особливо дітей з інвалідністю. Їх батьки також потребують соціального захисту та підтримки, щоб повноцінно доглядати і виховувати своїх дітей.

Нажаль, не всі члени суспільства дотримуються таких правил, що спричиняє розмежування на повноцінних та не повноцінних людей. Таке ставлення не лише "ранить" самих інвалідів, а іноді й більше членів їх родини. Тому інвалідність - це не лише проблема конкретної дитини, це стає проблемою її родини.

Протягом десятиліть родини, де виховуються діти з інвалідністю, які потім стають дорослими з інвалідністю, були в тіні "достойного суспільства". Лише завдяки бажанню українського суспільства інтегруватись у ряди цивілізованих та розвинених країн, де інваліди захищені і соціалізовані, почуваються у безпеці, поступово державні структури та й прості люди звертають на цю проблему більше уваги.

У своїх дослідженнях О. Романчук розкриває весь спектр емоцій, які супроводжують батьків на всіх етапах відчуття неповносправності своєї дитини і це призводить до виникнення соматичних захворювань батьків [2, с. 127].

Як зауважує Андрейко Б.В. “Діти з інвалідністю, або діти з особливими потребами, – це діти з фізичними, інтелектуальними, сенсорними та руховими обмеженнями, а також з емоційно-правовими та адаптаційними проблемами, що потребують комплексної допомоги внаслідок соціальних, психологічних, медичних обмежень” [3, с. 59].

Важливою є робота М.І. Миколайчук, що присвячена “розкриттю етапів адаптації членів родини до хвороби та інвалідності дитини, шляхів подолання, специфіки формування характерологічних особливостей у батьків” [4, с.114].

Насамперед труднощі сімей, які виховують дитину з інвалідністю повинні компенсуватись правовою та нормативною базою у вигляді виплат та компенсацій. Основними актами, які регулюють життєдіяльність дітей з інвалідністю в Україні є – Конвенція про права людей з інвалідністю, Конвенція ООН про права дитини, Конституція України, Закон України “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” [5; 1; 6; 7]. Важливо, щоб усі супутні інстанції, які дотичні до роботи та утримання таких дітей працювали відповідно до законодавчо визначених цілей і завдань.

Висновуючи спектр проблем, які виникають у батьків дітей з інвалідністю слід розкрити важливість психологічного супроводу таких родин.

Такі науковці як С. Васильковська, Т. Жук та Т. Ілляшенко вважають, що психологічний супровід - це цілісне і планомірне здійснення супроводу батьків дітей з інвалідністю можливе завдяки співпраці закладу освіти та батьків, залученню працівником психологічної служби останніх до

організації корекційно-виховного процесу, оскільки вони також є важливими учасниками інклюзивного навчання [8, с. 43].

Ми згодні з даним тлумаченням, так як вважаємо, що лише психолога для здійснення психологічного супроводу не достатньо, повинна працювати команда фахівців для забезпечення позитивних результатів.

Трактування терміну “супровід” у психології починає застосовуватись з розвитком основних засад психологічної служби, що стосується освітньої та профілактичної роботи з дітьми на різних етапах розвитку. З розмахом поглядів на трактування даного терміну так і не вдається консолідувати думки вчених у єдиному погляді на цю проблематику.

Так, у сучасній психологічній літературі термін “психологічний супровід” трактується неоднозначно, особливо, що стосується його цілей та завдань. Тому у даному дослідженні ми спробуємо дати власне визначення.

Висновуючи вищенаведені тлумачення та диспути щодо визначення сутності терміну “психологічний супровід родини, яка виховує дитину з інвалідністю” пропонуємо власне бачення його змісту та характеру, а саме:

психологічний супровід - це довготривалий процес від початку виявлення у дитини певного захворювання до повного одужання або покращення у вигляді комплексу заходів, що складаються з ряду методик, які сприяють розумінню батьками свого становища, нормалізація їх психоемоційного стану й вивід на новий рівень ставлення до дитини як повносправної та з новими можливостями, що не заважають її розвитку як особистості

Як засвідчує практика, що для успішного навчання дитини з інвалідністю є спроможність її батьків усвідомлено ставитись до діагнозу, сприймати його належним чином і приймати допомогу фахівців як для особистого розвитку, так і для розвитку дитини.

Більшість науковців виокремлюють 5 рівнів залучення батьків у виховання, розвиток та соціалізацію своєї особливої дитини:

1. Надання інформації про можливість бути залученими за допомогою певних програм у навчальний процес, самим навчатись.

2. Активна участь батьків у роботі закладів освіти, внесення власних бачень у навчально-виховному процесі, допомога у підготовці дітей.

3. Проведення диспутів з педагогами та психологами, внесення власних пропозиції щодо розвитку дитини.

4. Визначення власної позиції при виникненні певних ситуацій в ході навчання стосовно власної дитини. Не залишатись осторонь при формуванні плану взаємодії психолого-педагогічного колективу щодо інклюзивного навчання дитини з інвалідністю.

5. Нести відповідальність за виконання всіх завдань, які ставлять перед батьками педагоги та психологи, контактувати, намагатись навчити всіх членів родини сприяти результативності та ефективності психологічного супроводу.

Для узгодженості дій психолога, батьків і дитини з інвалідністю проведення психологічного супроводу варто проводити поетапно. Це забезпечить формування певного комплексу заходів та сприятиме виведенню їх свідомості на вищий рівень сприйняття та розуміння ситуації (рис. 1).

Важливим в процесі здійснення психологічного супроводу правильно і ретельно організувати весь процес його проведення. Ми згодні з думкою Д. Романовської та С. Собкової в цих питаннях [9, с. 106], а саме в поєднанні просвітницької та консультативно-роз'яснювальної роботи педагогів та психологів у навчальних закладах не лише з батьками дітей з інвалідністю, а й з рештою батьків і навіть персоналу.

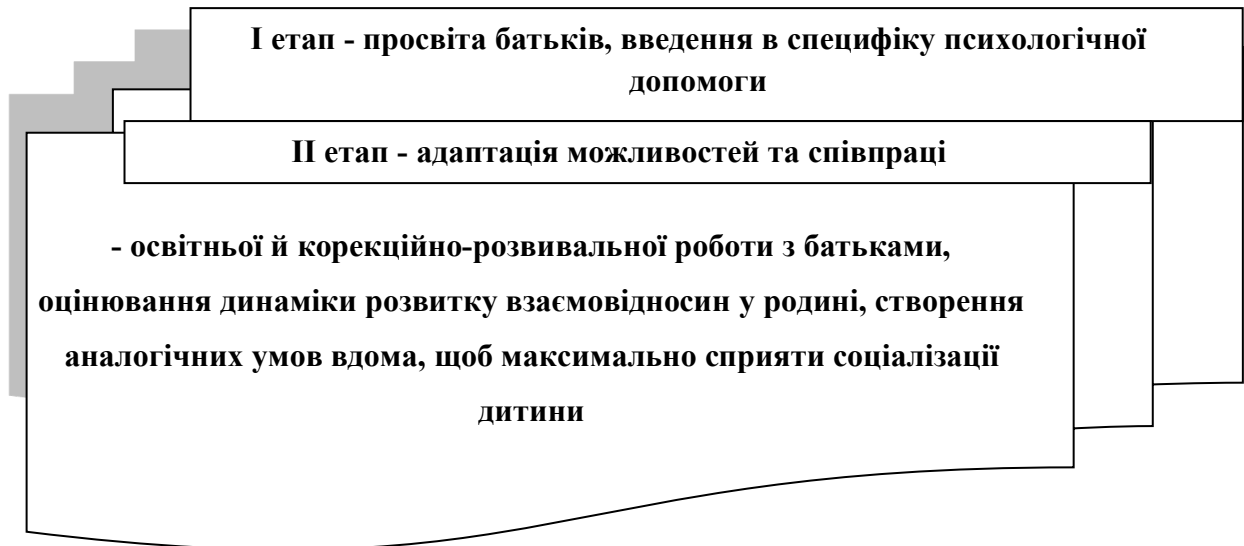

Рис. 1. Етапи проведення психологічного супроводу з батьками

Згідно Положення про психологічну службу у системі освіти України “зміст психолого-педагогічного супроводу визнано, як такий що спрямований на всіх учасників освітнього процесу, зокрема й батьків дітей з особливими освітніми потребами, та здійснюється через реалізацію діагностичного, профілактичного, просвітницького, консультативного та корекційного напрямів роботи” [10].

Перш ніж приступати до здійснення психологічного супроводу пропонуємо батькам перевірити свій стан за допомогою простих тестів, які допоможуть визначити основні симптоми настання емоційного вигорання, несприймання ситуації, відчуження від проблемних моментів у спілкуванні, а саме:

- постійна втома;
- відсутність бажання виконувати повсякденні завдання;
- плаксивість, апатія;
- байдужість до власної дитини;
- дратівливість і безпричинна агресія;
- втрата інтересу до спілкування з сім’єю, родичами, друзями;
- стан постійної тривоги і депресії.

Якщо більшість з цих відповідей вами зарахована, можна визначити фазу синдрому вигорання та почати аналізувати свій стан за рядом нескладних етапів:

1. Дійти розуміння, що всі ми емоційні, маємо на це певний ресурс, який під постійним впливом стресів виснажується і це нормально.

2. Не звинувачувати себе за виснаженість, а постаратись так організувати все, щоб мати можливість відпочити.

3. Не соромитись просити про допомогу у всіх, хто на вашу думку спроможний вам допомогти.

4. Намагатись знайти ресурс для продовження активного життя, зміцнити психоемоційний та фізичний стан зайнявшись тим, що вам допомагає відновитись, розслабитись, заспокоїтись, врегулювати власні емоції та наситити їх позитивом.

5. Дати собі змогу відпочити, щоб відновити свої можливості, знайти мотиваційні чинники.

Батькам слід знати і пам'ятати, що коли вони спокійні, то і дитина спокійна, і навпаки. Тому варто, в першу чергу, потурбуватись про власний емоційний стан.

6. Якщо батьками відчувається, що стан є критичним і вони не в змозі самотійно вийти з нього, то краще звернутися до фахівця.

7. Використовувати всі можливі ресурси, які допоможуть поліпшити емоційний стан.

8. Розмова з близькими людьми в час найбільшого загострення емоційного виснаження для розрядки тих моментів, які іншим висловити неможливо.

9. Застосовувати дихальні практики, фізичні вправи, відволікання на приємні моменти життя, практика спостерігання за природою, тваринами, чимось приємним якщо немає можливості покинути дитину, або надовго відлучитись.

10. Звертатись на гарячу лінію психологічної допомоги за порадою за відсутності поряд психолога чи соціального працівника, якщо склалась екстремальна ситуація.

Висновки і пропозиції. Висновуючи все вищенаведене ми пропонуємо проводити роботу по залученню батьків у таких напрямках:

1. Інформувати про стан дитини, її психоемоційні потреби та аспекти роботи батьків з нею в цьому напрямку;

2. Доводити до відома батьків про плани роботи психолого-педагогічного персоналу та соціальних працівників, які націлені на допомогу батькам у стимулюванні розвитку їх дитини. Саме тому батьки, для покращення власного стану та ставлення до дитини повинні проходити тренінги, диспути, семінари, що стимулюють рівень грамотного поводження в нестабільних станах чи не прогнозованих ситуаціях.

3. Долучатись до всіх, запропонованих закладом освіти напрямків розвитку, а саме: навчального, виховного, розвиваючого.

Проведене дослідження мало на меті покращити розуміння суспільством стану сімей, які виховують дітей з інвалідністю, сприяти їх соціалізації та розвитку.

Література

1. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict. Adopted and opened for signature, ratification and accession by UN General Assembly Resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000, entry into force 12 February 2002. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opaccrc.aspx> (дата звернення: 01.07.2023).
2. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів, 2008. С. 127-163.

3. Андрейко Б.В. Психологічна допомога батькам дітей з порушенням розвитку. *Психологія і особистість*. 2016. № 2 (10). С. 58–64.
4. Миколайчук М. І. Особливості психосоціального розвитку сиблінгів дітей з психофізичними вадами : дис. канд. псих. наук : 19.00.07 Львів, 2007. 214 с.
5. Конвенція про права інвалідів. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 11.06.2023).
6. Конституція України : Основний Закон України. URL: <https://constitution.in.ua/articles/6/> (дата звернення: 16.08.2023).
7. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 16.08.2023).
8. Психолого-педагогічний супровід сім'ї у роботі психолого-медико-педагогічних консультацій / авт. кол. : С.І. Васильковська, Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко та ін.; за ред. А.Г. Обухівської. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. 66 с.
9. Романовська Д.Д. Психологічний супровід процесу інтеграції у суспільство дітей з особливими потребами. Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі / за ред. Д.Д. Романовської, С.І. Собкової. Чернівці : Технодрук, 2009. С. 104–109.
10. Положення про психологічну службу у системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18> (дата звернення: 01.07.2023).